

SAGVAN, Umêd (2018), "Rêgezên Dramayê di Çîroka Eyloyê Pîr da",
Kadim Akademi SBD, C. 2, S. 2, s. 164-176.

Makale Geliş Tarihi: 10.06.2018 / Makale Kabul Tarihi: 27.08.2018

RÊGEZÊN DRAMAYÊ DI AVAKIRINA ÇÎROKA EYLOYÊ PÎR DA

DRAMATIC METHODS IN THE CONSTRUCTION OF THE STORY OF "EYLOYÊ PÎR"

Umêd SAGVAN*

164

KURTE: Drama hunerê vegêrana çîrokane, dişet di gelek janêrên dn yên wêjeyî de bihêt bi kar înan. Çîroknivîs û hozanvanê nûjenê kurd (Kamran Alî Bedirxan), di berhemên xwe de, mifayî ji van regezan dibîne, çîroka wî ya bi navê Eyloyê Pîr wek karek saxlem yê dramayî dihêt dîtîn, ji ber ku ew regezên dramayê yên berçav di vê çîrokê da bi kar dîne.

Di vê xebatê da, vekoler cextê li ser binemayên dramayê dike, her weke bi şeweyek ron van regezan yek bi yek di çîroka navhatî de destnîşan dike. Her wis ev regez bi awayek zelal dihêne şirovekirin û xizmeta xwandevanî dike, bo pitir têgeheştina cîhana çîrokî.

Bêjeyên Sereke: mêjuya dramayê, regezên dramayê û Eyloyê Pîr.

ABSTRACT: Drama is an art of narrating stories. It can also be used in different genres of literature. Kamiran Ali Bedirkhan, the modern Kurdish short-story writer and poet makes use of the elements of drama in his literary works. His story The Old Aylo seems to be a complete dramatic work, because he employs the most remarkable elements of drama in it.

In this study, the researcher focuses on the elements of drama, as he clearly shows how each one of the elements of drama works in the mentioned story. In addition to that, each one of the elements of drama are ostensibly explicated so that the reader could evidently understand the story.

Key Words: history of drama, elements of drama, The Old Aylo.

* Derçûyê lîsansa bilind ji Mardin Artukluyê, Enstîtuya Zimanên Zindî yên li Tirkîyeyê, Şaxa Makezanista Ziman û Çanda Kurdî. omed.zamdar@yahoo.com

 ORCID 0000-0002-3417-520X

DESTPÊK

Edebyat bi giştî mijarek tevliheve, her janrek ji yekê peyda bûye û ji ber hindê têkiliyên hunerî û teknîkî dirust bûne. Em bi zehmet bikaribin, janrek edebî wek nasnameyek xweser, ku çî girêdayî bi çî curên din yên edebî ve nebin, destnîşan bikin. Lewran em dibînin, şano xwe di nav çîrokê de dibîne, çîrok xwe di nav helbestê de dibîne û bi vî awayî têkilên janrên edebî derdikevin holê. Drama jî ji wan curane, xwe di nav gelek sebkên edebî de dibîne û dibe avahiyekê mikum bo pêkhata curek din weke, çîrok, roman, dastan, helbest. Anku tak û rihên xwe di nav edebiyatê de belave kirine û wek dayika edebiyatê dihêt naskirin. Ji ber ku qunaxek mezin ji dîrokê bi xwe ve digire û bi saya serê wê rexne û nîqaşên edebî peyda bûne.

Drama ne bes li ser sehneyê rolê xwe dibîne, belku xwe ji snorê xwe derbaz kiriye û kîne xwe li hin derên din ên edebî û hunerî vedaye. Eger çî nebe, çend regezên wê di nav curekê edebî de, dihên vedîtin, lê belê hindê cur, weha hatîne avakirin: Her weke karek dramayê kamilan, lê belê bi navek din û cuda ji navê dramayê. Bo vê mijarê çîroka Eyloyê Pîr a Kamran Alî Bedîrxanî mînakek başe û sud û mifayek mezin ji regeziyên dramayê hatîne wergirtin û em dikarin bê dûdîlî bibêjin, dramayek xwe di nav çîrokekê da dibîne, ne ku çîrokek di nav dramayê da.

Armanc ji vê xebatê ewe, ka gelo çîroknivîsî bi çî awayî ev regez kirine avahiyê çîroka xwe û bi çî awayî serederî di gel kirine, ji bo bi baştir diyarkirin û zelalkirinê me pena bo rêbaza wesfî û şirovekarî biriyê.

1. Dîroka Hunerê Dramayê

Drama çîye? Ev pirsyareke, lê gelek bersivan dixwaze. Berî ku drama zarvekirina reftar, hizir û deruniya mirovî bike. Mirov bi xwe listikvanê hest, dîtin û têgehiştina xwe ye li ser sehneya jîyanê. Rastiya jîyanê bûye meteryal, ku drama peyda bibe. çaxê ku em li dîroka evî hunerî dinêrin, bo me diyar dibe ku drama sîtava rastiya jiyana miroviye. Jêderê evê hunerê bo gelek çavkaniyan dizivire, hindê boçûn hene ku bo şaristaniya Sumerî û Babiliyan dizivirîne, hin jî bo şaristaniya milletên mîna "Hindî û Surî û Misiriyân" vedigerîne. Ev dîtinên cuda li xalekê digehin hev, ku ew jî ji derencamê rêwresmên olî derketîne holê. Gerek em bi perspêktîvek kurtir li vê mijarê binêrin. Boçûnek dibêje:

"Drama li pêşiyê li cem milletên Sûrî ji rêwresmek ayînî peyda bûye û ew jî li meha Temuzê, ji bo bîranîna xwedawendê avê û derametî dihate gêran û jinan jî li vê rêwresmî sitran digotin."¹

Ev mînakeke ji wan dîtinan yên ku dikin çavkaniya hunerê dramayê. Em baştir li babetî binêrin dê bêhtir diyar be ku dibe ev boçûn di çewt bin. Ji xwe gava ev nêrîn rast bin. Ev huner li cem hemû milletan peyda bûye û dê destpêk bo destpêka mirovayetiye bizivire, ka gelo kîj millet ji hemûya kevnartire? Ji ber ku her rêwresmekê urif û nerîten xwe yên taybet hene, mîna rêwresmên olî, tazî û şînî, keyv û seyran, htd ... Her nerîtek

¹ Hilbîn Mihemed Hisên, pêkhatyên dramayê di hozanên Bedîrxan Sindî da, nameya masterê zanîngeha Mardîn Artuklu, Enîstîtuya Zimanên Zîndî Turkiya beşê ziman û çanda kurdî, 2014. r. 10.

derbirîne ji hestekê û mirov di heman dem da dibe listikvan li hember ewê rewşê. Bo mînak li şînî û taziyan, dîmenê xemgînî û giriyê dihêt kêşan, berûvajî li govend û dîlanan keyf û semaye. Em dikarin bêjin mîfa ji evan hestan hatîne wergirtin, ku hunerek peyda bibe bi navê drama. Lê belê ev biwêj wek huner li Girêka kevnar li sedsala pêncê serhildaye û hijmareka dramaniyêsan peyda bûne, mîna Esxîlus, Sufuklîs, Yoripîdis û Eristuvanîs. Ev huner di gel herkîna demî hatiye gohurîn û ji çarçovê cejn û rêwresmên olî derçûye û bûye sebîkek taybet di cîhana hunerî û edebî de.

2. Drama: Têrm û Pênase

Drama weke têrm ji zimanê Girîkî (Yunana kevnar) hatiye wergirtin û wateya tevger anku çalakî dihêt.² Di pertuka "Ferhengî Edebî" ya Dr. Muhsîn Ehmed Omer derbarey evî zaravî weha dibêje:

"Zaraway drama le rûy binçew reçelekewe (Emologie) be manay kirde -Action- dê, kirdeyek bê ewî naverokî manayekî taybetî trajedî yan komedî yan satîrêkî hebê. Yan serbehelçûn û 'atîfeyekî diyar kiraw bê."³

Ev boçûn digel boçûna serî ji layê formê bêjeyê ve cûdaye, lê belê heman raman bi xwe ve digire, ku ew jî tekezê li ser kiriyar û livînê, dike. Ji bo ku em baştir bi mijarê bigehin em dê hindekê li ser têgehê wê rawestin ji bo pitir zelalkirinê. Drama ji aliyê têgehê ve, ji berî Arîstoyî, mamostayê wî Platon 427-347 bz-î qala têgehê dramayê kiriyê, lê bi awayekî nvêskî û di pertukek xweser da Arîsto 384-322 bz. bi pertuka (piyotîka) dibe pêşengê rexnesaziyê û dîroka rexne ji wî dest pê dike. Li gor dîtina Arîstoyî drama bo du beşa parve dibe "trajêdiya û komêdiya". Bi nerîna wî "trajêdiya lasayiya kesayetiya nake, belku lasaykirina reftar û jiyane û xweşî û nexweşiyane û xweşî û nexweşî di kiriyara da ne û armanca wê jî kiriyare, ne çawaniye, ji ber ku çawanî li dîw rewîştan diçe, lê belê şadî û dijberiya wê li pey kiriyaran diçe, anku nimayîşkirin merema lasaykirina rewîştî nîne. Belê bi rêka lasaykirina kiriyarê rewîştî tê wergirtin."⁴ mebest pê listikvanî dibe amrazê gehandina binemayên rewîştî bo bînerî yan temaşevanî. Bi derbirînek din. Kesayetî anku karêkterên dramayê sîfetên me bo me nimayîş dikin, belê şad û xemgîn nabin, ger bi rêka livînan nebe⁵. Piştî Arîstoyî têgehê dramayê li cem gelek rexnegir û fîlusufan ve hatiye qal kirin û her pênaseyek li gor rewş û baruduxê mêjuyê jiyane hatiye kirin. Şanonivîsê Frensî "Dî Bomarşiyê 1732-1799" î weke Arîstoyî heman boçûn dibêje:

"Drama lasaykirina rûdanên jiyane ye."⁶

Gelek nêrînen ji hev cuda hene lê ev cudabûne jî girêdayî serdemên cudane yên ku jiyane tê ra derbaz bûye. Lê em dikarin bêjin drama ji derencamê hevrikiya mirovî di navbera keyf û xweşî û mirin û jiyane da, peyda bûye û bûye janrek edebî û şaristaniyetên mezin pê ava bûne. Dîsa bûye amrazek giring a gehandina peyamê û tiştên nehatîne zanîn

² Remezan Alan, *Zanista Edebiyata Modern*, Weşanên Peywend, Stembol, 2015, r. 135.

³ Muhsîn Ehmed Omer, *Ferhengî Edebî*, Silêmanî, 2013, r. 124.

⁴ Şikrî Ezîz Elmazî, *Tyorî Edeb*, w. Serdar Gerdî, Hewlêr, 2013, r. 9.

⁵ Heman jêder, r. 10.

⁶ Hilbîn Mihemed Hisên, *Pêkhatiyên Dramayê di Hozanên Bedirxan Sindî da*, r. 9.

û nehatîne dîtin, bi evê rêkê xuya bûne û her wisa tiştê hatiye gotin û dîtin baştir zelal bûye.

3. Drama û Çîrok

Çîrok birberiya piştî dramayêye, her wisa drama jî aliyê herî hêzê çîrokêye. Piştî hunerê dramayê pêşkeftin û geşe bi xweve dîtî, êdî hêdî -hêdî tak û rîşalên xwe berdan di nav hindêk janrên din ên wêjeyî, mîna “dastan, roman û çîrok”. Bi evî hunerî bêhtir bihayê hunerî û edebî bilind dibe û dibe sedemê azrandna wijdana mirovayetyê. Hindî çîrok û romane gerek ji binemayên dramî bê par nebin, da ku zincîreya rûdan û kompilêksan bi hev ra girêday bin û bibe egerê çêjwergirtinê li cem wergirî. Ji bo vê mijarê gotinek navdar heye, di romanekê da ger qala bûyerê kê bikî û bêji: paşa mir, piştî mirina wî hevîna wî jî mir. Li vir bûyer bi awayek sade hat vegêran bê ku karigerê li hestê mirovî bike. Lê ger bêjin: paşa mir, piştî mirina wî hevîna wî jî xemên wî da mir, birin goristanê û serê wê jî bi rex gorê wî ve deyna.⁷ Li vir yekser dîmenek dramî û kênbar dirust kiriye û zincîreya bûyera bi hev ra hatiye girêdan. Dîsan drama bûyera çîrokî û bûyera waqî jî hev cuda dike û ev cudabûn bêhtir bi êstatîkaya hunerî dihêt xemilandin, da ku tîra mebestê li armancê bide. Em dişên bêguman bêjin regezên dramayê di nav deqê wêjeyî da, ferze, da ku bişet bibe helgirê peyamekê û li nav mejî û muxê xwendevanî da bigere. Çîroka "Eyloyê Pîr" a Kamran Bedirxanî, mifayek mezin ji regezên dramayê wergirtîne û bûye cihê nîqaş û gengeşê, dê li jêr behsa ewan binemayan yek bi yek bikin.

4. Regezên Dramayê di Avakirina Çîroka Eyloyê Pîr da

4. 1. Mijara Çîroka Eyloyê Pîr

Eyloyê Pîr ser navê çîrokêye û ev çîrok li sala 1938-ê di nav sercem berhemên wî bi navê Kamran Alî Bedirxan, berhemên giştî xwendina kurdî kîtabxana “Hawarê” û çapxana “Terqî” li Şamê çap bûye. Çapa duwemîn li sala (2013) li weşanxana “Avêsta” çap bûye. Ev çîrok ji çwar rupelan pêk dihêt û dikeve xana çîroka kurt da. Vegêrana evê çîrokê ji layê kesê siyê nepenî ve hatiye vegêran, vegêran jî demê bihuriye, lê ev vegêre hemû tişt zane. Mijara çîrokê li ser (Mîr Tacîn û kurê wî Gurgînye). Mîr Tacîn mirovek nav sal bû û di qesra wî da (sê sed) perî hebûn, ji ber mezinî û payeberziya wî hemûyan ji wî hez dikir, lê wî bi tenê ji Perîxana Şingarî hez dikir û sebra wî pê dihat. Piştî kurê wî Gurgîn di şerekê de digel Tirko bi ser dikeve û talanê wan radike, bavê wî heft şev û heft rojan ahengê digêre. Bi vê helkeftê ji kurê xwe Gurgîn ra dibêje ka umêd û xwesteka te çiyê da ku ji te ra bi cih bînim. Gurgîn jî Perîxana Şingarî daxwaz dike. Lê ew vê biryara kurê xwe napejirîne û dibe rûdan di navbera herduyan de. Li dumahiyê kur û bab Perîxana Şingarî dibine hindavî geliyek bilind û Mîr bi destê xwe Perîxanê di wê nihâlê da dihavêje û bi şûn da ew jî xwe li pey dihavêje û xwe dikuje. Çîrok bi vê dumahîka tracêdî dumahîk dibe. Di bin beşan da mijar bi rêka binemayên dramî wê baştir were analîzkirin û zelalkirin.

⁷ Oliver Stallybrass, *Aspects of the Novel*, Penguin Books. Middlesex, 1981, p. 87.

4. 2. Dem

Ugestîn Hîpo di derbarey demî da weha dibêje: Dem çiye? Ger kes ji min nepirse dizanim çiye, lê gava ku bixwazim ji kesek din re basê demî bikim ka çiye, hîngê nizamim.⁸ Li gor dîtina navbirî, dem aloze û hemû kes dizane çiye, lê hemû kes nizane bi awayekî zanistî û filosofî behsa demî bike. "Dem regezekê girînge di jîyanê da û di çîrokê da bi taybetî, çunkî çîrok bercestdarê jîyanêye, dem egerê guhorîna jîngehê ye, xamoşiyê û çespanîna nahêle û her bizavê dêxtê."⁹ helbet mirov di nav karwanê demî da ji dayik dibe, paşî dibe genc, bi şun de pîr dibe û dimire. Ev gohurînen di gerdunî û siruştî da çê dibin hemû bi rêka demî ne. Ji ber ku çîrok regevedan û sîtava jîyanêye. Ji ber vê yekê dem xwe di nav pêkhata çîrokê diçespîne, girîngtirîn û bi hêztirîn regeze. Di her têkistekê wêjeyî da me dû demên heyn; yek demê çîrokê, mebest pê serdem û çax. A duwemîn; demê vegêranê, ew demê rûdanên çîrokê bi awayekê zincîrekirî derbaz dibe.

Di çîroka Eyloyê Pîr da, me dû dem hene, yek demê çîrokêye, ku ew jî behsa serdemekê burî dike. Destpêka çîrokê weha dibêje:

"Mîr Tacîn pîr bû, lê di qesra wî da cariyen spehî û ciwan hebûn..."¹⁰

Ji nav û cihên çîrokê diyare dem bihuriye û behsa serdemekê kevin dike, ku li wî çaxî mîr desthelat bûn û hukim li qesr û serayan dihat kirin. Lê ev dem nehate diyar kirin ka çi sale û çi serdeme. Dîsa amaje jî bi çi rûdanên dîrokî nehatine kirin, bi tenê li cihekê dibêje:

"Rojek ji rojan Gurgîn di şerekî mezin da zora Tirko biribû. Xelkê Kurdistanê pê şa bibûn."¹¹

Çi amaje û sîmbolên dîrokî yên rastîn di vê çîrokê da, diyar nabin. Anku ev demê çîrokê nivîskarî ji xeyala xwe afirandiye.

Demê ku rûdanên çîrokê tê re derbaz dibe, hindê amaje kirine û hindê jî bê amaje, dema weha dibêje:

"Di koşa qesra xwe da canê xwe yê westyayî divêsihand û rojên jîna xwe yên paşîn bi keyfê diburand."¹²

Di qunaxa pîratiya jiyê xwe de, ev dem bi vî awayî derbaz dikir, lê dîsan jî dem nehate diyarkirin, ka çend rojin û çend mehî? Demê serekî û diyar di evê çîrokê da bi tenê heft şev û het rojin, lê ew jî bi lez û bê ku bûyer tê da biqewimin li ser zarê vegêrî derbaz dibin:

⁸ Guran İbrahim, *Gerdûn, Kat û Peydabûnî Jîyan. Çap û Pexşî Serdem*, Slêmanî 2013, r. 237.

⁹ Aram Yusif İbrahim, *Binemayên Diramayê di Çil Hikayetên Mela Mehmudê Bazîdî da. Kurdî da Rêveberiya Çap û Belavkirinê*, Duhok, 2012, r. 136.

¹⁰ Kamran Alî Bedirxan, *Xwendina Kurdî, Berhemên Giştî*, Weşanên Avesta, Stenbol, 2013, r. 16

¹¹ Heman jêder. r. 17

¹² Heman jêder, r. 17.

"Mîr axa û serekên eşîran kuçer û dîmanî hemî ji bo sere dana wî hatin û di burca bavê wî da heft roj û heft şevan jê re şahînet danîn."¹³

Ev helkeft ji ber serkeftina kurê wî Gurgînî hat sazîkirin. Eve jî teknîk û binemayekê giring yê dramayê ye. Ji ber ku "Mirov dişê demê dramatikî kurt bike bi şeweyekê ku rûdanên dramatik leztir ji demê sruştî rû bidin, mirov dişê li deh xulekan, hindek rûdanan nimayîş bike ku di rastyê da dû salan vekêşe."¹⁴ Her wesa bûyerên evê çîrokê di demekê kin da diqewmin, ew dem jî ji şeva dumahîkê ji wan heft roj û heft şevan. Anku foks bi tenê li ser şeva dumahîka ahengêye. Ji ber ku bûyer û mebesta çîrokê hemû li wê şevê xuya dibin. Ew jî bi vî awayî ye:

"Şeva xlaşekê bavê wî ji textî xwe hat xwar li kurê xwe nêrî û got..."¹⁵

Her wekî xuya amaje bi şeva dumahîkê hatiye dan. Dîsan dem bi awayekî rêkxistî dihêt behiskirin, dema dibêje:

"Piştî saetekê dawet firkî û her dû di tenîştê hev da bêdeng diçûn bal aliyê malê ve. Şev gelek tarî û reş bû."¹⁶

Li vir behsa çewaniya demî jî hatiye kirin, ku ew jî şevê reş û tariye. Di vî çîrokê da, hindek çarvan qehreman behsa demê ayinde dike, ew jî dema ji kurê xwe Gurgînî re dibêje:

"Di dinyayê da çend rojên min mane, tenê çend rojên kurt rojên bi hijmar."¹⁷

Bi evê deyalogê digehin cem Perîxana Şingarî û Perîxanê ji nav cihan derdixin û dibin ser hindavî geliyekê kûr û tê da dihavêjin û bi şûn da çîrok xilas dibe. Dem bi vî awayî di evî çîrokê de hatiye behiskirin, helbet amaje bi demê salê nehatiye dan. Lê mirov dişê hindek sîmbolan bizane ka çi deme ew jî bi vî rengî:

"Ev der sar, hov, têr tirs û tumet bû."¹⁸

Dibe ku ev werz zivistan be, ji ber ku li cihekê amaje li şevê gelek tarî û reş kiriye, li zivistanan şev pîr reş dibin. Dem di vî çîrokê da pîr kurte, ji ber ku li gor mijara çîrokê hatiye hunandin û dem wek regezek dramî hatiye berceste kirin. Dîsan dû dem dihên dîtîn:

- a. Demê bihurî, ew demeye yê ku bûyerên çîrokê hatiye rûdan.
- b. Demê ayinde, Ew jî ji zardevê karêkteran dihên vegêran.

¹³ Heman jêder, r. 17.

¹⁴ Şivan Qasim Hesen, *Rolê Deqî di Avakirina Dramaya Kurdî da*, Rêveberiya Çap û Belavkirinê, Duhok, 2011. r. 85.

¹⁵ Kamran Alî Bedirxan, *Xwendina Kurdî, Berhemên Giştî*, r. 17.

¹⁶ Heman jêder, r. 17-18.

¹⁷ Heman jêder, r. 18.

¹⁸ Heman jêder, r. 20.

4. 3. Cih

Cih regezek serekî yê pêkhata deqê dramayêye û yeke ji sê yekeyan, di dramaya klasîk de, û mercbûna deqê şanoyî destnîşan dike, em dikarin bibêjin "cih di têkistê edebî da dihête pênasekirin weku çarçoveyekê endîşeyî ku ji bo wergirî dihête nivîsîn."¹⁹ Ji bilî ku ji bo wergirî dihête afirandin. Cih xwedî erke, ku hemû regezên dramayê bi rêka cihî dihên meşandin û pêşxistin, weke kesayeti, rûdan...htd. Gelek rexnegir û lêkolîneran di derbarê cihî da xebat û vekolîn kirine, lê me di hemû têkist û deqên edebî da, dû curên cihî hene "cihê rasteqîne" û "cihê xeyalî- fantazî". Cihê rasteqîne li gor Arîstoyî li ser sê rehenda parve dibe, "bilindahî, firehî û dirêjî". Her wes dibe ku ev rehende di cihê fantazî jî da werin bercestekirin. Di çîroka Eyloyê Pîr de, cih ji endîşeya nivîserî hatiye afirandin, ji ber ku navê çî bajêr û mîrgehan nehatiye behiskirin. Di vê çîrokê de cihê girtî û cihê vekirî li ber çavên me dikeve. Cihê girtî weke : "qesr, mal, kuşa qesrê û burc." Dîsa cihê vekirî bi tenê ew der li ber çavên me dikeve, li çaxê Mîr, Gurgîn û Perîxana Şingarî ber bi zinarekê ve dimeşin. Bi vî away hatiye behiskirin:

"Gava gihan serê zinarekî mezin, di bin da, di reşiya şevê da, ava şetî wek kurtaleke kur û tarî ji wan re xuya bû."²⁰

Di çîrokê hemûyê de bi tenê ev reng û dîmenên cihan li ber çavên wergirî ra derbaz dibin. Bi karînan cihî di vî tîkistî da em dişên bêjin cih Kurdistane, lê nebajêr ne jî mîrgeh qet nexuyaye, anku behra pitir cihek tak rehendi û nediyar hatiye bikarînan. Di çîrokê da, giringiyek weha bi vî regezî nehatiye dan.

4. 4. Kesayeti

Di zimanê latînî de bo peyva kesayeti *Persona* bi kar dînin û wataya wî jî mask dide. Li cem Girîkên kevin jî heman peyv hatibû bikarînan. "Kesayeti yek ji binemayên dramayê ên ektîf dihên hijmartin, çunkî di binerit de drama karekê edebiye ku kesayetiye dete niyasîn."²¹ Kesayeti rolê herê pêş çave di regezên dramayê da. Ji encamê ne wek heviya hizrî, rewîştî. Bûyer hêdî-hêdî ber bi pêşda diçin. Her kesatiyek hindî gewdê xwe cihê xwe di avahiyê çîrok, roman, drama û dastanê de digrin. Bi rêka livîn û reftarên wan barê, derûnî, civakî û hizrî ji me ra xuya dibin. Li gor nerîna Arîstoyî, gerek kesayeti bihêne helbijardin û di gel naveroka têkistî hemaheng bin. Dîsa Arîstoyî giringî bi kesayetyan weke rûdananan nedaye û ew bêhtir kesayetiyan wek amrazekê dibîne ji bo pêşdaçûna bûyeran û armanca serekî. Di vê mijarê da dibêje:

"Girê yekem regezê dramayê ye, yan jî bibêjin xwîna jiyana dramayê ye, paşî kesayeti bi pila duyê dihêt."²²

¹⁹ Aram Yusif Îbrahîm, *Binemayên Diramayê di Çil Hikayetên Mela Mehmudê Bazîdî da*, r. 127.

²⁰ Kamran Alî Bedîrxan, *Xwendîna Kurdî, Berhemên Giştî*, r. 20.

²¹ Aram Yusif Îbrahîm, *Binemayên Diramayê di Çil Hikayetên Mela Mehmudê Bazîdî da*, r. 86, 87.

²² Cewher Şêxanî, *Binyatî Karekter Le Romanekanî (Hisên Arif) da*, Yekêti Nûseranî Kurd Melbendî Giştî, 2014, r. 14.

Her çende Arîstoyî wek pile du, li kesayetiyên temaşê kiriye, belê dîsa pila duyê jî nekême. Kesayetî bi rengê giştî dabeşî çar curan dibin: "yek; kesayetên mîtolojî, dû; kesayetiyên efsaneyî, sê; kesayetiyên riyalîstî, çar; kesayetiyên modêrn."²³

Di çiroka Eyloyê Pîrda, kesayetî bi awayekî dramayî û hustayane hatîne helbjardin û afirandin, ku ew jî ji sê kesayetên serekî pêk dihên. Ew jî Mîr Tacîne ku ew lehengê çîrokê ye. Ê din Gurgîn e kurê wî ye, a sêyemîn Perîxana Şingariye. Kesayetiyên çîrokê riyalîstîne, û ji civakî hatîne helbjardin. Û bi vî awayî dide nasandin:

"Mîr Tacîn pîr bû. Lê di qesra wî da cariyên spî û ciwan hebûn û hemûyan hez ji mîr dikirin, ji ber ku ew xweya gir û xurt bû."²⁴

Li vir mîr ji layê fsiyolucî û desthelata wî di mîrgehê da hatiye diyarkirin. Di heman dem da fikir û reftarên wî dide xuyakirin:

"Hemûyan, ji Pîrî hez dikirin, lê Pîr tenê hez ji yekê ji wan dikir, Perîxanê keçeke Şingarî."²⁵

Li vir diyar dike ku mîr aşîqê Perîxanêye. Gurgînî jî weha dide nasandin:

"Kurê wî Gurgîn xortekî camêr û mîrxas bû û navê bavê xwe her bilindtir lê dikir."²⁶

Ev kasayetî berûvajî kesayetiyê yekêye. Em dê li xwarê hevberkirinekê di navbera kesayetiyên da bikin.

<u>Kesayetiyê Mîr Tacîn</u>	<u>Kesayetiyê Perîxana Şingarî</u>	<u>Kesayetiyê kurê wî Gurgîn</u>
Nêr	Mê	Nêr
Mîr	Cariye û bê desthelat	Mîrzad
Pîremêr	Qîz	Xort û çeleng
Aşîqê Perîxanê	Aşîqê Mîr Tacîn	Aşîqê Perîxanî
Bigor (Werar)	Negor	Negor

Li dûv evî xişteyî xalên wek hev û xalên ji hev cuda ber bi çav dikevin. Mîr Tacîn di çîrokê de, kesayetiyê wî û reftara wî digel kurê wî dihête gohurîn. Ew jî li demê ahengê jî kurê xwe re dibêje:

"Ka dilê te çi dixwaze? Her çi tiştê daxwaza dilê te ye divê jê bigrî."²⁷

Kurê wî jî jê re dibêje:

"Bavê min, mîrê minê mezin, ji min re keça çiyayên Şingarê Perîxanê bide, daxwaza dilê min eve!"

²³ Şivan Qasim Hesên, *Rolê Deqî di Avakirina Dramaya Kurdî da*, r. 76.

²⁴ Kamran Alî Bedirxan, *Xwendina Kurdî, Berhemên Giştî*, r. 16.

²⁵ Heman jêder, r. 16.

²⁶ Heman jêder, r. 16.

²⁷ Heman jêder, r. 17.

Mîr bêhindekê bêdeng bêdeng ma û xwe ker kir, hawara dilê xwe a bi şewat bihist. Pişt re bi dengê xurt û lez got:

“Wê bistîne, piştî belavbûna dawetê bila ji te re be!”²⁸

Li vir Mîr Tacîn razî dibe ku Gurgîn, Perîxanê ji xwe re bibe, lê belê li çaxê aheng xilas dibe û ber bi mal ve dimeşin. Bi rêk ve helwestê Mîrî dihête gohurîn û evê biryarê napejirîne, eve jî teknîkek girînge li cem kesayetiyên di dramayê da . Eve jî mînakê pêş çave di çîrokê da:

"Piştî saetekê dawetî firkî û her dû di tenîştê hev da bêdeng diçûn bal alyê malê ve. Şev gelek tarî û reş bû. Ewir qetêkeke ji ezimanan û rûyê stêran veşartibû. Bav û kur wesa dimeşiyên, naxir Tacîn dest bi gotinê kir û jê re got:

“Roj bi roj jîna min vedimire û dilê minê pîr her ro sistir dibe û agirê sîngê min her xwe kêm dike, tîna hezjêkirina Şingariyan xweş bû bû ronî û germiya jîna min. Gurgîn ka ji min re bêje tu gelek hej jê dikî? Ji cariyên malê bi sedan bistîne tinyê bila ew bimîne nik min.”²⁹

Lê belê Gurgîn qet razî nabe û ew jî li ser Perîxana Şingari xwedan biryare. Bi vê rêkê hêdî hêdî rûdan pêş dikevin, heta ku biryara kuştina Perîxanê didin û li dumahîkê Perîxanê dikujin û Mîr jî xwe dike. Kerb û kîna Gurgînî li wir diyar dibe dema her sê ber bi zinarî ve dimeşin. Bi rêkê da jî bavê xwe re dibêje:

"Bihêle ez bikevim pêşiyê, revîna agirê sor dikeve dilê min, ez ditirsim xencerekê li stoyê te bidim.”³⁰

Ev xalek pîr bi hêze ji bo dirustkirina dîmenê dramatik, çîroknivîsî bi evan xesletên cuda û wek hev şiyaye babetek dramî biavêre. Diyan di vî dîmenî da em li pêrgî girêyek derûnî dibin, ew jî “Odipus complex” ji ber ku ev gotina Gurgînî kerb û kînek mezin li beranber babê wî Mîr Tacînî aşkera dibe. Belê Mîr Tacîn berûvajî wî mirovek evîndare û bi dilek sotî ji kurê xwe re dibêje:

"Gurgîn ji lêva wê, ji lêva Perîxanê ramusanekê bide min û dewlemendiya min ji xwe re bibe...”³¹

Bi vî awayî kesayeti hatine avakirin û binemayekê hêzê dramî pêk îname. Kesayetên lawekî jî di vê çîrokê da cih digrin, wekî “sê sed carî û axa û serokên eşîran”.

4. 5. Bûyer

bûyer di dramayê da, an jî di çîrokê da, xala here serekiye. Bûyer pêwîste ji layê organîve rêkxistî bin, destpêk, naverast û dumahîk. Di dramayê de du curên rûdanan hene; “Rûdana lawekî” ya neserekî û “rûdana serekî”. Di çîroka Eyloyê Pîr de, hindêk caran rûdanên lawekî xuya dibin ew jî dema behsa şerê Gurgînî di gel Tirko dike:

²⁸ Heman jêder, r. 17.

²⁹ Heman jêder, r. 18.

³⁰ Heman jêder, r. 20.

³¹Heman jêder, r. 21.

"Rojek ji rojan Gurgîn di şerekî mezin da zora Tirko biribû."³²

Bi vî awayî bûyera neserekî derbaz dibe. Ji bilî ku rûdanana serekî di vê çîrokê da, hin bûyerên neçaverêkirî dihên rû didin û eve jî teknîke ji teknîkên dramayê û jê re dibêjin (wergeran) ku di çîroka trajêdî da dihên rûdan, ku qet ne hişê bîneran daye.³³ Çîroknivîsî jî ev yek bi awayek hostakarî bi kar îname û xwendevanî mendehoş dike, ev wergeran jî kuştina Perîxana Şingarî û xwekuştina Mîr Tacîniye.

4. 6. Hevrikî

Hevrikî hîngê peyda dibe li çaxê dû têgehiştin li hember mijarekê radiwestin. Nebûna mîlîmilanê di dramayê de, bê wataye.³⁴ Anku "mîlîmilanê wek pêlên deryayê berdewam di nav deqê dramayê da, di helkêşan û dakêşanê da ye û birbira piştê dramayê dihête hejmartin."³⁵ Hevrikî di çîroka Eyloyê Pîr da ewa di navbera kur û bab da pir seyre. Ev mîlîmilanê diyardek kevnare di wêjeyê da, her ji efnisa yewnanî (Odîb paşa) bigre heya efsaneyên Îranî "Rostem û Zorab". Ev hevrikî bêhtir xwe nêzîkî Odîb paşayî dibîne û cure aloziyek derûnî têda derpêşe. Ev alozî jî bo vyana kur û babe bo Perîxana Şingarî ye. Ev hevrikiya he dikare hêj were kêş û vekêşan û rûdan û bûyerên mezin biafirîne. Lê ji ber ku demê çîrokê bi xwe kurte û zûy bi dawî aniye. Hevrikî li wî çaxê dest pê dike, dema Mîr biryara Gurgînî napejirîne. Lê hêdî -hêdî ev qayîş dihête vekêşan ta wî radeyî Mîr ji kurê xwe re dibêje:

"Metelokên me xweşin, dibêjin jin ji şerî dijiwartire."³⁶

Li cihek din dîsan weha dibêje:

"Ez nikarim wê bidim te ... ji min nahê ..."³⁷

Di heman dem da hevrikî di navbera wan da dest pê dike û kurê wî jî weha dibêje:

"Ez jî êdî nikarim bê wê bisekinim, yan min bikuje yan wê bide min."³⁸

Di evan deyalogan de gelek bûyerên neçaverêkirî yên ku hîna çênebûn di nav de hene. Ji ber ku êdî di navbera wan herduyan da, kuştin hatiye holê. Lê li dumahiyê bi kuştina Perîxanê û xwekujiya Mîr Tacînî ev hevrikî wekî agirî êdî kiz dibe û tune dibe. Ev regez jî ji hemûyan bi hêztire di çîrokê da ye.

4. 7. Girê

Raman ji girê ewe, zincîriya pêkve girêdana bûyerane, bo helbijardin û rêxistina bûyeran di çîroka dramayê da, û nabe drama weha ji rûdanan tijî be, ji ber ku dibe egerê

³²Heman jêder, r. 21.

³³ Azad Berzincî, *Tyorîy Drama Layî Erîsto*, Dezgay Çap û Pexşî Serdem, Slêmanî, 2016, r. 83.

³⁴ David Letwin, Joseph Stockdale And Robin Stockdale, *The Architecture of Drama*, The Scarecrow Press. Maryland 2008, p. 22.

³⁵ Şivan Qasim Hesen, *Rolê Deqê di Avakirina Dramaya Kurdî da*, r. 82.

³⁶ Heman jêder, r. 19.

³⁷ Heman jêder, r. 19.

³⁸ Heman jêder, r. 19.

peydabûna aloziyê.³⁹ Li ser nivîskarî pêdiviyê, hêjmareka zor ji rûdananan amade bike û ji nû bihelbijêre, û bi van rûdananan temaşevanan razî bike. Û ev rûdan pêwîste weha zelal û aşkera bin, ku bo mawê dû demjimêran bihêt famkirin. Anku dvêt ev bûyer di çarçoveyekê da bin û pêkve nisayî bin û çêjbexş bin, lê ger ev bûyer ji hev pelate bin, giringî bi rêkûpêkiya wê nehêt dan, yan nekevet di çarçovê dramayê da, dê bibe sedemê hindê, ku nerazîbûn li cem bîneran dirust bibe û wê bibe egerê şkestinê û dê ji rastiyên jiyana me dûr bikeve.⁴⁰ Çîroka Eyloyê Pîr jî di vî biwarî da, pîr zelal û rohne, zincîreya rûdananan bi awayek mukim pêkve girêdayîne û dest pêk, navend û dumahîk bi awayek ron di çîrokê da diyar dibe, eve jî binemayek xurte di vê çîrokê da. Belê piştî mîlmilanî û hevrikiya di navbera Mîrî û Gurgînî da girê aloz dibe û li dumahîkî bi kuştina Perîxanî û xwekujiya Mîrî ew girê dumahîk dihêt, lê belê "girê girtî dimîne" anku nahête çareserkirin, weke vegêr weha vedigêre:

"Çavên Mîr Tacîn, di şeva mirina tarî da, welê neqhan."⁴¹

Çîrok li vir dumahîk dihêt, lê girê nehatiye vekirin. Sedemê vê xwekujiyê li cem xwendevanî dibe cihê pirsyarê û cihê guftûgoyê. Eve jî teknîkeke ji teknîkên nivîskariyê ye û dibe egerê şiliqandina hişê li cem xwandevanî û têkistî zindî dihêle.

4. 8. Diyalog

Diyalog regezeke, dramayê ji janrên din yê wêjeyî cuda dike, ji ber ku drama ji hemû janrên din yê edebî giringiyê dide deyalogan û bûyera pêş da dibin, her wesana "deyalog pişkeka giringe ji bo wesîfkirin û daneniyasîne kesayetî. Diyalog giyanî didete kesayetî û her bi zîndûyî radigirît, deyalog rehend û gewherê takayetiye bi kesayetiye dibexşît."⁴²

Deyalog di vê çîrokê de, bi rolê xwe yê dirust radibe û bûyer û girêyan hêdî hêdî aloz dike, bi taybetî di navbera Mîrî û Gurgînî de. Dîsa rewşa wan ya derûnî baş xuya dike. Bi rêka ewan gotûbêjan mirov helwest û reftara wan li beramber eşqa Perîxana Şingarî dizane. Ev çîrok mirov dişê bêje nîvek vegêrane, li ser zardevê vegêrî dihête vegêran, beşê din yê çîrokê bêhtir deyalogên karêkteran rolê vegêrî distîne, heta li dumahîkê girê û rûdanan pêş dikevin û dumahîk dihên. Di evê çîrokê da bêhtir deyalogên rastewxwe hatîne bikarînan û amajekirin, yek rast bi navê karêkterî. Weke li xwarê :

"Gurgîn bi dengêkî nerm ji bavê xwe re got:

-Bavê min, ez ji mêj ve jê hez dikim.

Bavê wî lê vegerand û got:

-Belê ez vê dizanim û dizanim ji ku ew hez ji te nake."⁴³

³⁹ David Letwin, Joseph Stockdale and Robin Stockdale, *The Architecture of Drama*, The Scarecrow Press. Maryland 2008, p. 22.

⁴⁰ Heman jêder û heman rupel.

⁴¹ Heman jêder, r. 21.

⁴² Şivan Qasim Hesên, *Rolê Deqî di Avakirina Dramaya Kurdî da*, r. 79.

⁴³ Kamran Alî Bedirxan, *Xwendina Kurdî, Berhemên Giştî*, r. 18.

Deyalog di vê çîrokê da hemû bi awayekê rastewxu derbaz dibin. Her gotinek derbirîneke ji reftar û hizra karêkerî û eve jî wêneyê veşartiyê kesayetî bo wergirî rohin û zelal dike. Çîroknivîsî deyalog hemû li ser zardevê kesayetîya bi xwe bi kar inaye, bê ku mayê xwe tê da bike û pêş wan ve biaxive, eve jî bi xwe karek dramayêye.

4. 9. Monolog

Monolog rûyê rasteqîna kesayetîyan dide xuyakirin, û monolog ji dayik bûyê dramayê ye, di waqî da bêhtir formek dramîye ji formê vegêranê.⁴⁴ Di çiroka Eyloyê Pîr de, monolog pîr kêr hatiye bikaranîn. Li cîyekê Mîr Tacîn di pesna kurê xwe Gurgîn de weha dibêje:

"Xwedeyo ez her evdê te me, te kurekî baş, kurekî bi hiş û bîr, kurekî dest vekirî da min ..."⁴⁵

Ev monolog jî her bi rêka deyalogê dihêt derbirîn, ji ber ku ji berî hîngê bi kurê xwe re diaxivî bi şun da di gel Xwedê diaxive. Li cihek din em dikarin bêjin monolog pîr nepenî û bê axiftin nav bikin, ew jî dema Gurgîn daxwaza Perîxana Şingarî ji bavê xwe dike. Weha rewşa wî ya derunî dide diyarkirin:

"Mîr bêhinekê bêdeng ma û xwe ker kir, hawara dilê xwe ya bi şewat dibîhist."⁴⁶

Li vir nehatiye diyarkirin ka Mîrî di dilê xwe da çi digot û çi dibîhist? Lê gelek caran bêdengî û hêrsbûn li cem karêkerî bi rolê monologekê radibe. Eger em rewşa Mîr Tacînî şirove bikin. Em dikarin bzanin ka di dilê xwe da, çi digot û çi dibîhsit. Lê ew jî bi rêka wan reftarên bi rêka zardevê vegêrî hatî vegotin. Helbet di dramayê de yan jî di her metenêk wêjeyî de, layenê monologê pîr girînge. Ji ber ku monolog rêxweşkirî wergir bikeve kûratiya derûnê kesayetîyan de. Lê di vê çîrokê da ev regeze kêr hatiye bi kar birin. Dibe ew jî girêdayî babet û mijara çîrokê be. Ji ber ku merc nîne hemû regez wek hev bîn bikar birin, rege girîngiya hindekan ji ya hindekan bêhtir be di çîrokê de, ji ber ku çîrok karek vegêrankiye, ne ku nimayîşkirine.

ENCAM

Çiroka Eyloyê Pîr ji wan çîrokane, ku cihê nîqaş û gengeşek mezine. Em dikarin bêjin layenên dramayê di evê çîrokê da, pîr xurtin û dibe sedemê karîgeriyê li cem wergirî. Jixwe mijara ku çîrok li ser hatiye avakirin pîr balkêşe, ku ew jî eşqe. Lê eşqek cuda û taybet. Di evê evînê da bab û kur her du li keçekê evîndar dibin. Eve jî mijarek pîr serincrakêşe û gelek rûdan û atafan li şopa xwe dihêle. Ji ber vê yekê me dixwest em regezên dramayê di evê kurte çîrokê da xuya bikin. Pîraniya ewan regezan bi awayekê serkeftî hatîne hunandin. Wekî "mijar, kesayetî, mîlmilanê" ev her sê binemaye babet pîr kuyr kiriye û cwankarî û êstatîkayek daye deqî. Ji ber ku helbijartina kesayetîyan ji layê dramî ve pîr di cihê xwe da ne wekî: "Bab, kur û Perîxana Şingarî" ev helbijartine pîr

⁴⁴ Yasîn Reşîd, *Naverok û Teknîkî Dramayî Kurdî (19991-2003)*, Nama Masterê, Zankoya Silêmaniyê, 2004, r. 113.

⁴⁵ Kamran Alî Bedirxan, *Xwendina Kurdî, Berhemên Giştî*, r. 17.

⁴⁶ Heman jêder, r. 17.

hunerî û di cihê xwe da ne. Her wesa bi dumahîkek neçaverêkirî û tracêdî çîrok bi dawî dihêt. Eve jî hunereke ji hunerên dramîya trajêdî, da ku bikare hest û janên wergirî velivîne û bibe cihê karêgeriyê. Binemayê lawaz di vê çîrokê da em dikarin bêjin “monolog” e. Ji ber ku ev layen di çîrokê da hatiye pişt guh havêtin. Dîsan ji layê “demî” ve jî pir bi lez bûye, lê dîsan jî lawazî nexistiye babetê çîrokê. Em li dumahiyê dibêjin çîroka Eyloyê Pîr ji aliyê regez û elemêntên dramayê pir serkeftiyê û bûye hevên avakirina çîrokek baş û hunerî.

ÇAVKANÎ

Aram Yusif Îbrahîm, *Binemayên Diramayê di Çil Hikayetên Mela Mehmudê Bazîdî da*, Kurdî da Rêveberiya Çap û Belavkirinê, Duhok, 2012.

Oliver Stallybrass, *Aspects of the novel*, Penguin Books, Middlesex, 1981.

Azad Berzincî, *Tiyoriya Drama Layî Erîsto*, Dezgehê Çap û Pexşî Serdem, Silêmanî, 2016.

Cewher Şexanî, *Binyatî Karêkter Le Romanekanî Hisên Arif da*, Yekêti Nûseranî Kurd Melbendî Giştî, 2014.

David Letwin, Joseph Stockdale and Robin Stockdale, *The Architecture of Drama*, The Scarecrow Press, Maryland, 2008.

Goran Îbrahîm, *Gerdûn, Kat û Peydabûnî Jiyan*, Çap û Pexşî Serdem, Silêmanî, 2013.

Hilbîn Mihemed Hisên, *Pêkhateyên Dramayê di Hozanên Bedirxan Sindî da*, Teza Masterê Zanîngeha Mardîn Artuklu, Enîstîtuya Zimanên Zindî yên li Tirkîyê Beşê Ziman û Çanda Kurdî, 2014.

Kamran Alî Bedirxan, *Xwendina Kurdî, Berhemên Giştî*, Weşanên Avesta, Stenbol, 2013.

Muhsîn Ehmed Omer, *Ferhengê Edebî*, Silêmanî, 2013.

Remezhan Alan, *Zanista Edebiyata Modern*, Weşanên Peywend, Stenbol, 2015.

Şikrî Ezîz Elmazî, *Tiyorî Edeb û Serdar Gerdî*, Hewlêr, 2013.

Şivan Qasim Hesên, *Rolê Deqî di Avakirina Dramaya Kurdî da*, Rêveberiya Çap û Belavkirinê, Duhok, 2011.

Yasîn Reşîd, *Naverok û Teknîkî Dramayê Kurdî (1991-2003)*, Teza masterê, Zankoya Silêmaniyê, 2004.